

Toespraak bij onthulling beeld Kruuzemuntje in Driel

Beste aanwezigen,

Vandaag eren we een van de belangrijkste negentiende-eeuwse schrijvers en schilders uit Gelderland, Jacob Jan Cremer. Hij was weliswaar geboren in Arnhem, maar zijn werk en leven zijn op allerlei manieren verbonden aan Driel. Zo bracht hij tijdens zijn jeugd de zomermaanden zijn tijd steevast door in het hier verderop gelegen herenhuis De Oldenhoff. En toen hij als tiener schilderlessen nam in Oosterbeek, stak hij met regelmaat het Drielse veer de Rijn over van Driel naar Oosterbeek. De landelijke omgeving verwerkte hij niet alleen in zijn verhalen en romans, maar hij portretteerde deze ook op tekeningen en schilderijen. Ook voor de hedendaagse kijker gaat het om prachtige, realistische impressies van deze omgeving: we zien een eenzame visser gezeten aan de kolk in de Betuwe of wandelaars in de bosrijke omgeving van de Veluwe. Dat soort plaatjes doen je terugverlangen naar de tijd dat bossen nog niet doorkruist werden door asfaltwegen.

Jacob Jan Cremer heeft ook zijn stempel gedrukt op de Nederlandse literatuur. Hij maakte in 1863 furore als auteur van *Fabriekskinderen*. Daarin protesteerde hij tegen fabrieksarbeid door kinderen. Hij trok door het land en werd beroemd met zijn aanklacht tegen kinderarbeid. Maar minstens zoveel faam verwierf hij met zijn streekverhalen. Hij behaalde vanaf het begin van de jaren vijftig veel succes met zijn *Betuwsche novellen* en zijn *Over-Betuwsche vertellingen*. In allerlei edities, van goedkoop tot heel duur - gingen ze als warme broodjes over de toonbank. Mensen uit zijn tijd waren er razend enthousiast over en hoorden het liefst de schrijver zelf eruit voordragen. Een tijdgenoot sprak van een 'machtig toovenaar, die uit het niet allerlei gestalten doet oprijzen. Hij wees er ook op dat alles zo herkenbaar was: 'wie hem eenige zijner beroemdste novellen heeft hooren voordagen, die zal hier of daar die boeren en boerinnen terugvinden als hij de dorpen van ons platteland bezoekt'.

Cremer schetste in zijn vertellingen het authentieke Gelderse boerenleven: er wordt geploegd, gemolken, gehooïd en hout gesprokkeld. Er worden eieren geraapte en aardappelen geserveerd. De mensen zijn arm en leven in soms moeilijke omstandigheden. Maar het meest kenmerkende is misschien wel dat de personages in dialect spreken. Ook de taal is dus typisch Gelders. Voor niet-Betuwnaars is het even wennen als je een van zijn vertellingen in dialect leest, maar Cremer merkte zelf op dat de lezer er snel aan went: 'Zal ook deze of gene mijn boerengepraat voor abrakadabra uitmaken, toch heb ik de overtuiging, dat een goed lezer, zonder zijn geduld overlast aan te doen, al lezende spoedig den sleutel der uitspraak zal vinden'. En inderdaad, met een beetje oefening kunnen ook hedendaagse lezers de Betuwse tongval goed volgen.

Behalve in de realistische beschrijvingen van het boerenleven en het dialect uitte het typisch Gelderse zich dat ook in de lokale situering van de novellen. De verhalen spelen zich allemaal af in de omgeving van Driel. Cremer legde een grote topografische nauwkeurigheid aan de dag: zaken als de Rijndijk, de Roode Tooren en het veerhuis, waren moeiteloos te herkennen. Laten we de schrijver zelf eens aan het woord laten om een beeld te krijgen van hoe hij schrijft, hoe het dialect klinkt en wat hij van deze omgeving vindt. Zo begint bijvoorbeeld het verhaal 'Oan 't kleine revierke', dat zich afspeelt aan de oevers van de Linge:

A'j nooit van de Linge ien de Bêtuw geheurd hadt, dan zou'j op 't heele ding geen arg hebben, zoo'n onneuzel schoap van 'en ding as't is.

Meister ien 't school leert oan de kienders, dat 'et 'en revier is die van 't Oost noar 't West krek midden deur de Bêtuw geet; moar – as nou de Linge 'en revier is, wat motten dan de Rien en de Woal wel wêzen die de heele Bêtuw ien d'r erms houwen, wat blief!

De meeste schrijvers en dichters lieten zich in de 19^e eeuw inspireren door de Rijn (denk maar aan Goethe), maar Cremer vindt de Linge ook de moeite waard! Deze rivier valt dan misschien in het niet bij de immense waterpartijen van de Rijn en de Waal, maar met gevoel voor humor zet Cremer deze kleine rivier, die de Betuwe dwars doorsnijdt, in de schijnwerpers. Het is alsof Cremer een loopje neemt met de te eenzijdige focus van schrijvers op de Rijn, door erop te wijzen dat de Linge er ook heus wel wezen mag. Hij lijkt ermee te willen zeggen: wie het grote niet eert, is het kleine niet waard!

Veel realisme dus, met een vleugje humor. Maar we moeten ook niet vergeten dat Cremer een typisch 19^e-eeuwse schrijvers was die zijn publiek graag een boodschap wilde meegeven. Zijn verhalen zaten tegelijkertijd ook bol van de moralistische lessen. Er waren goede en slechte personages, waarbij het voor het publiek zonneklaar moest zijn welke deugden ze moesten navolgen. Dat werd nog eens aangezet door het uiterlijk van de personages. De goede mensen hadden altijd iets bekoorlijks, terwijl de slechten door bochels, rimpels en vadsige lijven ontsierd werden. Er schuilde een echte zedenmeester in Cremer. Neem bijvoorbeeld de zeven verhalen in het boek *Distels in 't weiland*. In ieder verhaal staat een van de zeven hoofdzondes centraal. Het publiek moest zo leren dat zaken als bijgeloof, laster, hoogmoed en gierigheid verwerpelijk waren.

Ook het verhaal over Kruuzemuntje biedt zo'n mengeling van realisme en moraal. Het verhaal is terecht gekomen in een latere, uitgebreide druk van de *Over-Betuwsche novellen* en is bij uitstek een Cremer-verhaal. Het speelt zich af in een Betuws dorpje in een

boerenmilieu, en de personages spreken authentiek Betuws dialect. Er is ook een sterke moraal in het verhaal, namelijk dat rechtvaardigheid loont en dat je altijd het goede moet doen, zelfs wanneer anderen kwade intenties hebben. Heldin van het verhaal is natuurlijk Kruuzemuntje, zoals het meisje Anneke wordt genoemd. Ze helpt anderen door ze te genezen met heilzame kruuzemuntthee, vandaar haar bijnaam. En, zoals het een echt 19^e-eeuws verhaal betaamt, is er een happy end. Aan het einde zijn we tien jaar later in de tijd beland en zien we hoe Kruuzemuntje met jeugdvriend Willem, die haar uit moeilijke situaties heeft geholpen. Dit is de feestelijke, laatste zin van het verhaal: 'En bij 'et thuis kommen toen ze uut de koets stapten, toen stonden de lui van 't huus allegoar met blommen ien de hand, en hing er vlak boven de deur van 'et tuinmanshuus 'en loverkrans, woar binnen ien geschreven stond : Leve Willem en zijn Kruuzemuntje!'

Vandaag is het vooral Leve Kruuzemuntje! En leve Jacob Jan Cremer! Want via dit beeld eren we een ook een schrijver, die met zijn streekverhalen deze regio een eigen stem en identiteit heeft gegeven.

Lotte Jensen

Elst, 13 april 2018.